

De Kandelaar

Conditierapport en Advies voor Conservering & Restauratie

Object

Tegeltafel 'De Kandelaar' van kunstenaar Josje Smit (1926-2003)

Opdrachtgever

Stichting Kandelaar Castricum

Datum

september 2010

Onderzoek

Universiteit van Amsterdam: Roosmarijn van Beemen, Nienke Besijn, Cornelia Görlich en Marijke Top

INHOUD

Achtergrond onderzoek	3
Algehele conditie.....	3
Conditiebeschrijving.....	4
Advies	27

ACHTERGROND ONDERZOEK

Josje Smit was een beeldend kunstenaar die veel experimenteerde met nieuwe technieken en materialen. Haar werken zijn op meerdere locaties in Nederland in exterieurs en interieurs te vinden. Hieronder valt ook 'De Kandelaar', die in dit conditierapport wordt behandeld.

Smit maakte in de jaren '60 een tegeltableau van geglazuurd aardewerk voor een basisschool in Castricum. Het kunstwerk werd vernoemd naar de gelijknamige school in Castricum, De Kandelaar. Voordat de school in 2000 werd afgebroken werd het tegeltableau uit de buitenmuur gezaagd. Rondom het tableau bevinden zich nog resten van de bakstenen muur. Ook zijn er sporen te zien van de zaag waarmee het tableau is verwijderd. Na de verwijdering van het tableau heeft het ongeveer drie jaar in horizontale positie in de buitenlucht gelegen zonder enige bescherming tegen weer en wind. Vervolgens is het kunstwerk op een zolder in een loods in Castricum geplaatst, waar het zich nu nog bevindt.

De stichting die voor het behoud van de Kandelaar pleit zou graag zien dat het kunstwerk gerestaureerd wordt, zodat deze in een openbare ruimte getoond kan worden. In dit rapport worden de resultaten getoond van het onderzoek naar de conditie van het tableau en de mogelijkheden tot restauratie en herplaatsing.

ALGEHELE CONDITIE

De conditie van het tegeltableau is matig. Het kunstwerk bestaat uit 35 tegels (waarvan er één geheel ontbreekt) die verschillend van vorm, afmeting, en dikte zijn. Hierdoor bestaat het plastiek uit verschillende hoogtes.

Bij het verwijderen van het plastiek uit de muur van het schoolgebouw heeft men niet enkel de tegels verwijderd maar tevens delen van de bakstenen muur meegenomen. Waarschijnlijk is dit gedaan om verdere schade aan het kunstwerk te voorkomen, of omdat er geen mogelijkheid was om de tegels op een andere manier te verwijderen. Bij deze verwijdering is de plastiek ook door het midden langs de voeg van de tegels gezaagd.

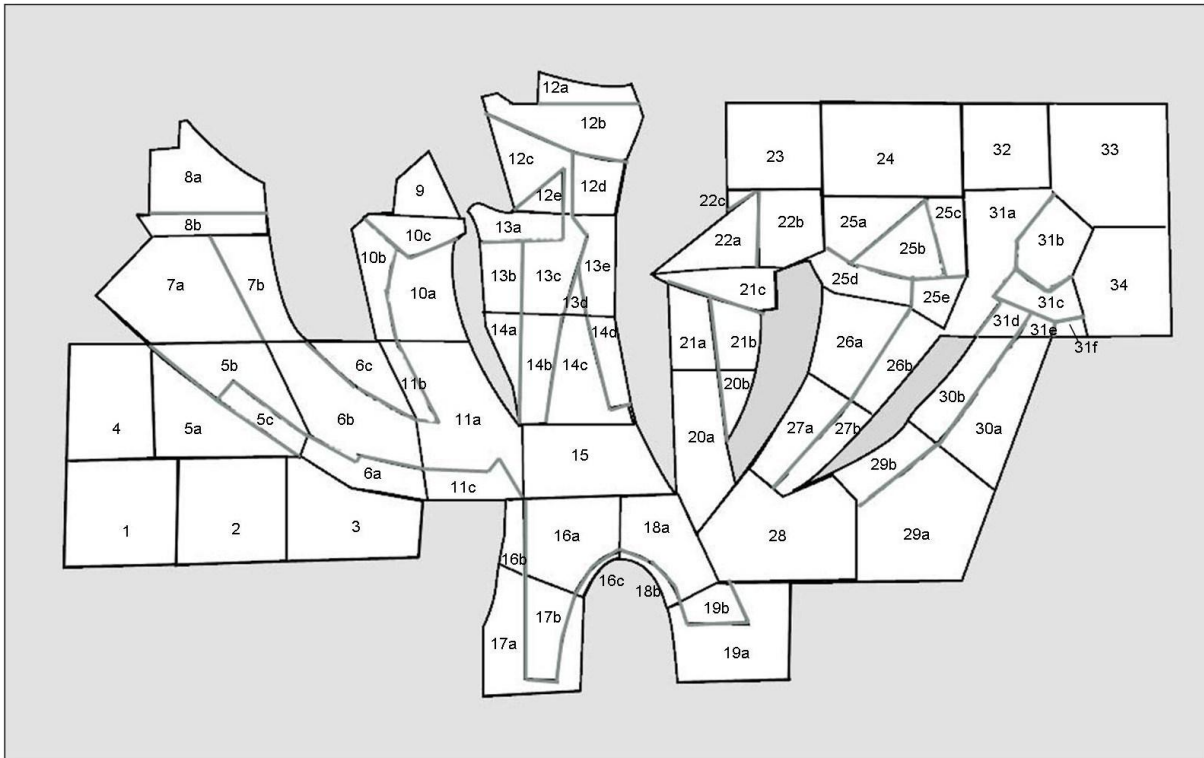
De kandelaar heeft door de jaren van ongeschikte opslag verschillende schades opgelopen, variërend van lichte bevuiling tot ontbrekende delen. Alle tegels hebben een hardnekkige vuillaag. De meeste tegels hebben enige vorm van craquelé wat bij sommige tegels heeft geleid tot glazuurverlies. Door het lange verblijf in de buitenlucht hebben temperatuurwisselingen en vocht geleid tot het afchippen van kleine fragmenten van zowel het aardewerk als het glazuur. Ook is er sprake van delaminatie van grotere fragmenten, waarvan sommige nog deels vast zitten aan het object, andere zijn geheel los geraakt waarvan enkele fragmenten in hun geheel ontbreken. Ten slotte ontbreekt er een gehele tegel.

In het komende hoofdstuk zal de conditie per tegel worden besproken aan de hand van de bijgeleverde foto's.

CONDITIEBESCHRIJVING

De conditie van het tegeltableau wordt op de volgende pagina's per tegel beschreven. Op de onderstaande overzichtstekening van het tableau (afb. 1) zijn de tegels per onderdeel (kleur, niveau) genummerd. Aan deze nummering zal in de conditiebeschrijving gerefereerd worden.

De gevonden schades zijn opgesomd in de tabel op de volgende pagina. Op afbeelding 2 wordt aangegeven waar de schades zich op het tableau bevinden.

Afb. 1 Overzichtstekening 'De kandelaar' met nummering van de tegels

Afb. 2 Overzichtstekening met shades

Schade	Aantal (bij benadering)
loszittend vuil/stof	alle tegels
craquelé	alle tegels
glazuurverlies	58
barsten	10
delaminatie (nog vastzittend/aanwezig)	18
delaminatie (ontbrekend)	11
ontbrekende chips	6

Tabel 1 Overzicht shades

Fragment 1

loslatend glazuur

zaagsporen en afgebroken deel

- Loszittend vuil/stof
- Craquelé
- Glazuurverlies op 8 plekken van ca. 1x1 cm tot 4x3 cm
- Linksonder afgebroken deel. Is nog aanwezig
- Rechtsboven delaminatie van glazuur en keramiek. Gedeelte zit nog vast aan tegel
- Linksonder deel van tegel weggeslepen, herkenbaar aan slijpsporen

Fragment 2

- Loszittend vuil/stof
- Over het gehele oppervlak - afstoting en afschilfering glazuur (ca.50%)
- Barst aan de onderkant/in het midden met ontbrekende glazuur; weggeslepen

Fragment 3

afschilfering en barst

- Loszittend vuil/stof
- Glazuurverlies (enkele delen in het midden)
- Bakfout (barst)

Fragment 4

afchipping

- Loszittend vuil/stof
- Craquelé
- Bakfouten in glazuur: glazuur is onregelmatig
- Rechter onderhoek afchipping
- Linker onderhoek begint te delamineren

Fragment 5a, 5b, 5c (roze groen, blauw)

fragment 5 beschadigd

afchipping

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie: linker onderhoek fragment 5. Loszittend glazuur (ca. 3x6 cm) met breuklijn in het midden
- Glazuurverlies langs breuklijn delaminatieschade (fragment 5)

Fragment 6a, 6b, 6c (blauw, wit, roze)

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie: aan de rechteronderkant is een chip van ca. 2x6 cm af (fragment 6a)

- Bakfouten in glazuur (fragment 6b)
- Aanslag vermoedelijk door vocht, nader onderzoek nodig (rechtter onderhoek fragment 6b)

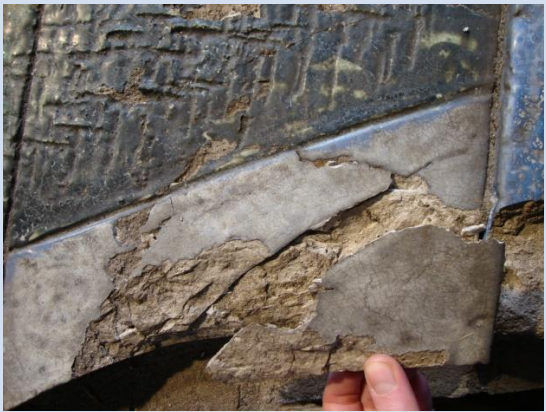
Fragment 7a, 7b (donkergroen, wit)

glazuurverlies door delaminatie

delaminatie

loszittende delen

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie: op fragment 7a plekken met glazuurverlies (ca. 0,5x0,5 tot ca. 1x3 cm)
- Delaminatie van glazuur en keramiek op fragment 7b van ca. 10x4 cm. Deel van het fragment zit nog enigszins vast aan de tegel, de rest ontbreekt

Fragment 8a, 8b (rood, blauw)

ontbrekende delen door delaminatie

beginnende delaminatie

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie: ontbrekend glazuur en keramiek, totaal ongeveer 30% van de tegel (fragment 8b en 8a)
- Beginnende delaminatie: linker onderzijde zit los en glazuurverlies (fragment 8a)

Fragment 9

delaminatie

loszittende delen

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie over gehele tegel: loszittende delen, ontbrekend glazuur en keramiek

Fragment 10a, 10b, 10c (wit, blauw, roze)

delaminatie

aangrenzende fragmenten 10a en 11c

glazuurverlies fragment 10a

barst fragment 10b

- Loszittend vuil/stof
- Barst loopt door naar de onderkant van tegel (fragment 10b)
- Delaminatie: ontbrekend glazuur en keramiek (fragment 10a); fragment 10a grenst aan fragment 11c. De schade van fragment 10a loopt door in schade van fragment 11c doordat de tegels goed aan elkaar hechten
- Glazuurverlies ca. 2x1cm in bovenhoek (fragment 10a)

Fragment 11a, 11b, 11c

glazuurverlies fragment 11a

bevestigingspunten

afgechipt glazuur

- Loszittend vuil/stof
- Glazuurverlies, 3 plekken van ca. 4x2,5 tot 2x1 cm (fragment 11a)
- Ontbrekend glazuur en keramiek aan rechter onderhoek (fragment 11c)
- Zijkant fragment 11a slijpsporen zichtbaar door verwijdering van object uit de muur.
- Onderkant rand – gaatjes met bevestigingsdraad (fragment 11a)

Fragment 12a, 12b 12c, 12d, 12e (rood, roze, groen, lichtroze, groen, paars-wit)

glazuurverlies

- Loszittend vuil/stof
- Glazuurverlies aan rand van fragment 12d

Fragment 13a, 13b, 13c, 13d, 13e, (blauwwit, donkerblauw, donkergroen, paars, felgroen, wit)

loszittend glazuur en keramiek

- Loszittend vuil/stof
- Delaminatie: loszittend en ontbrekend glazuur en keramiek fragment 13b

Fragment 14a, 14b, 14c, 14d (donkerblauw, donkergroen, felgroen, paarswit)

Kleine delen van glazuur afgechipt

- Loszittend vuil/stof
- Glazuurverlies: minichipjes aan de zijkant van fragment 14a, 14b en 14d.

Fragment 15

- Loszittend vuil/stof
- Zijkant – afgeslepen glazuur
- Delaminatie: barst van boven naar onder in het midden van de tegel; verlies van glazuur en keramiek links (ca. 7x3) en rechts (ca. 2x2) van de barstlijn
- Delaminatie rechter onderhoek: een deel zit los, een deel ontbreekt

Fragment 16a, 16b, 16c (donkergroen, felgroen, felgroen)

- Loszittend vuil/stof
- Tegel heeft een holle klank, waarschijnlijk omdat de tegel loskomt van de bevestigingslaag

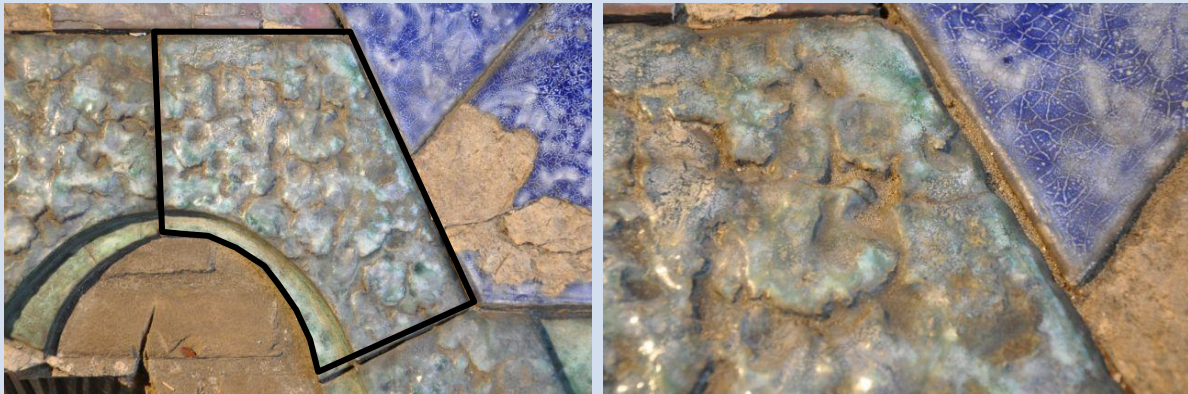
Fragment 17a, 17b (felgroen, donkergroen)

nog aanwezige deel van fragment 17a en 17b

- Loszittend vuil/stof
- Grootste deel van tegel (fragmenten 17a en 17b) ontbreekt; ca. 20% van de oorspronkelijke tegel hecht nog aan aangrenzende fragmenten 16b en 16a. Op dit nog aanwezige deel ontbreekt glazuur en keramiek op 2/3 van het oppervlak

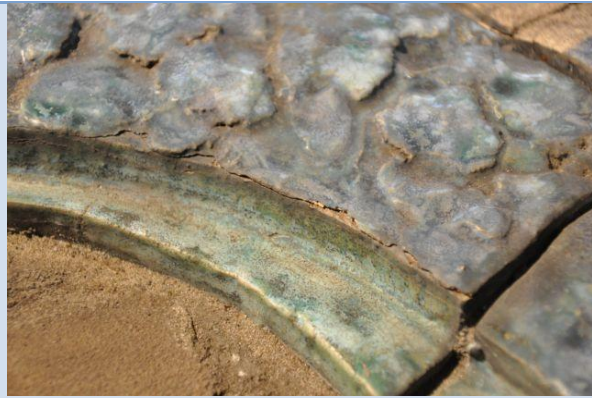
Fragment 18a, 18b

barst in glazuur

loslatend glazuur

detail loslatend glazuur

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- aan rechterzijde barst in glazuur
- tussen fragment 18a en 18b delaminatie glazuur en keramiek

Fragment 19a, 19b

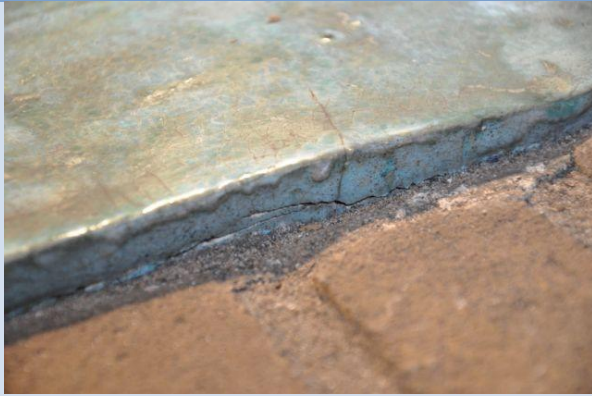
Barsten

los glazuur

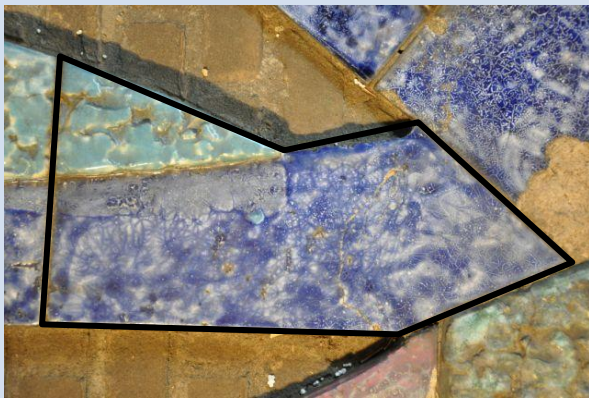
scheur in glazuur tussen 19a en 19b

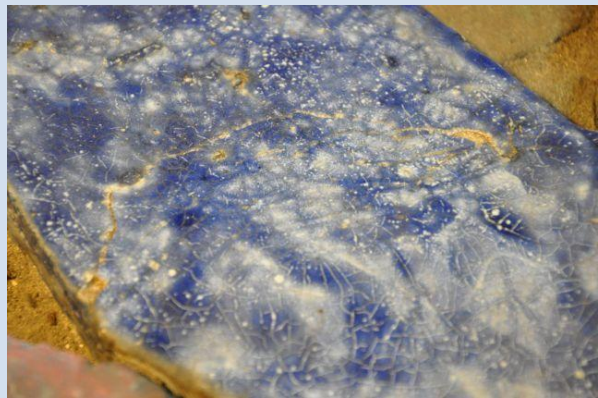
Barsten

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- tegel lijkt vrijwel geheel los te zitten van baksteenondergrond
- 3 barsten: aan linkerkzijde van 3 en 4 cm, aan rechterzijde van onder naar boven 17 cm
- tussen fragment 19a en 19b zit een barst in het glazuur
- in de rechterraand bevindt zich een horizontale barst door de tegel
- glazuur van rechter onderhoek zit los

Fragment 20a, 20b

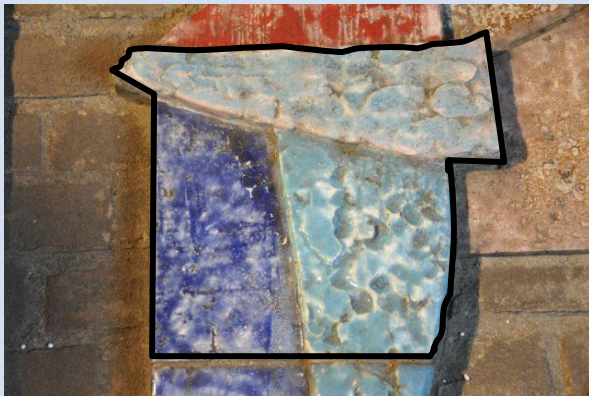
delaminatie

ontbrekende chip

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- delaminatie: een barst in glazuur en keramiek van 12 cm breed, vanaf de scheur tot de onderkant van de tegel is de keramiek gedelamineerd. Keramiek zit echter nog deels vast.
- aan de linkerbovenrand is een chip van 1x1 cm af

Fragment 21a, 21b, 21c

- loszittend vuil/stof
- craquelé

Fragment 22a, 22b, 22c

detail fragment 22a

- loszittend vuil/stof
- craquelé

Fragment 23

detail glazuurverlies

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- glazuurverlies (ongeveer 8 lacunes variërend van 1x1 cm tot 2x3 cm)

Fragment 24

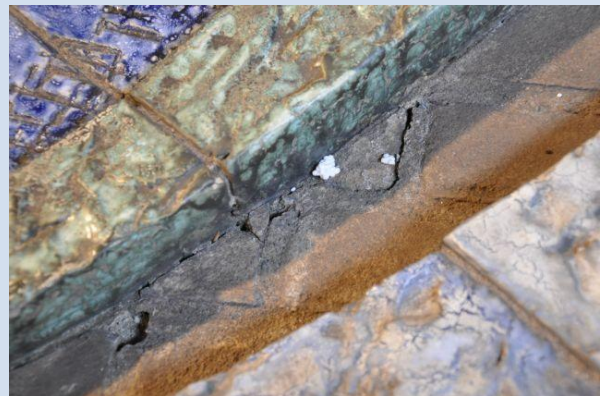
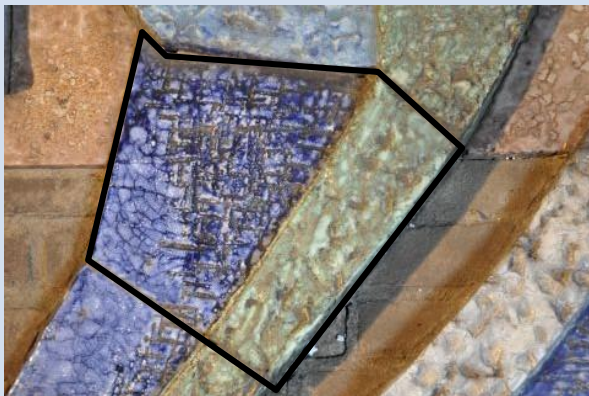
- loszittend vuil/stof
- craquelé

Fragment 25a, 25b, 25c, 25d, 25e

- loszittend vuil/stof
- craquelé

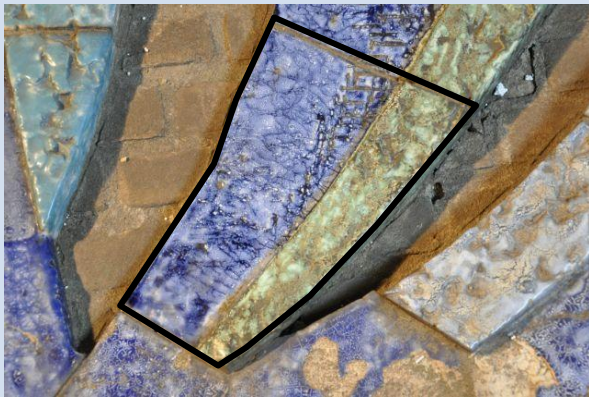
Fragment 26a, 26b

'verzakking' langs tegel

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- langs de tegel lijkt de baksteenondergrond verzakt te zijn

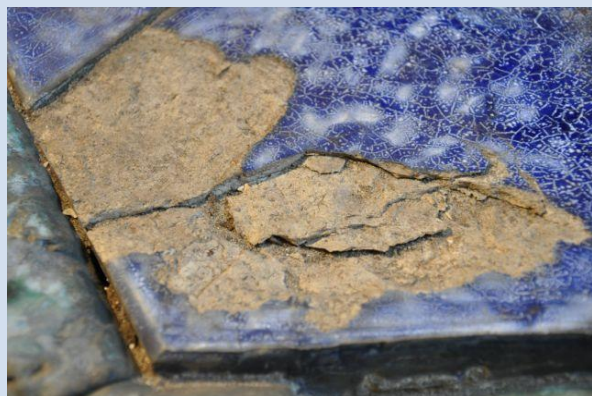
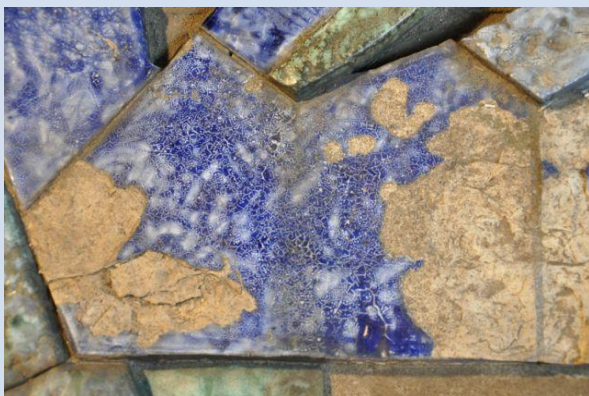
Fragment 27a, 27b

lichte glazuurbedschadiging

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- rechtsbovenaan tegel lichte beschadiging aan glazuur

Fragment 28

delaminatie

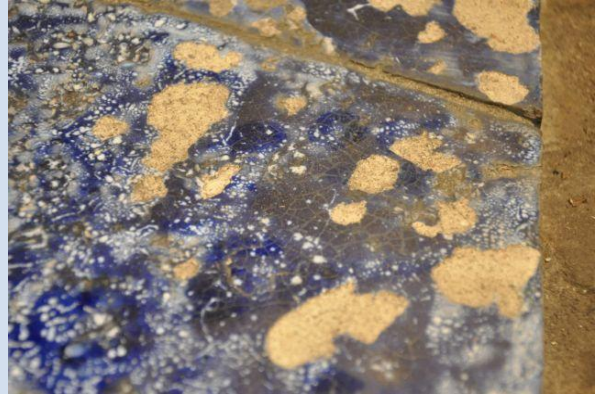
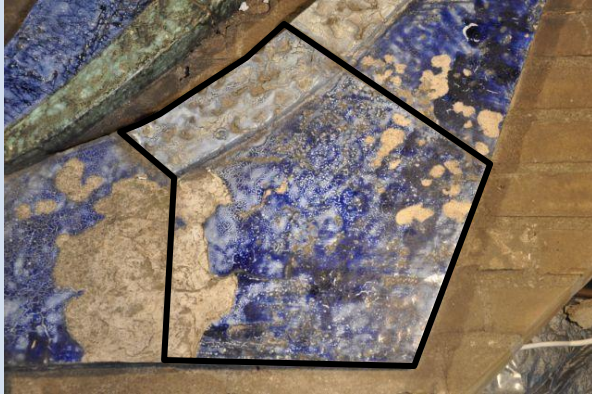

delaminatie en glazuurverlies

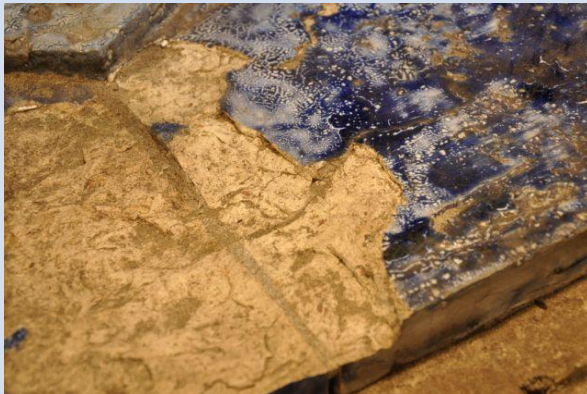
- loszittend vuil/stof
- craquelé
- aan rechterzijde delaminatie (glazuur en keramiek) van ca. 11x19,5 cm

- aan linkerkzijde delaminatie, een deel is weg (19x7), ander deel zit gedeeltelijk vast (16x13)
- glazuurverlies (5 plekje van 1x1 tot 4x5 cm)

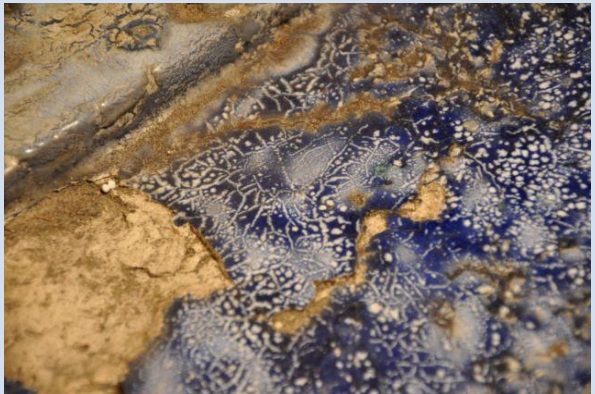
Fragment 29a, 29b

craquelé en glazuurverlies

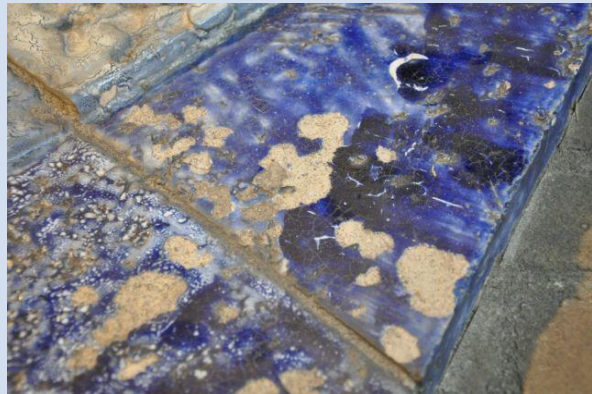
delaminatie

delaminatie

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- rechtboven 11 plekken met glazuurverlies (0,5x0,5 tot 2,5x4 cm)
- delaminatie van glazuur en keramiek (tot 1 cm dikte) van ca. 7x19 cm, deel van het fragment zit nog enigszins vast aan de tegel

Fragment 30a, 30b

Glazuurverlies

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- 14 plekken met glazuurverlies variërend van 0,5x0,5 cm tot 3x6 cm (fragment30a)
- 1 plek met glazuurverlies (fragment 30b)

Fragment 31a, 31b, 31c, 31d, 31e, 31f

detail craquelé fragment 31b

- loszittend vuil/stof
- craquelé

Fragment 32

- loszittend vuil/stof
- craquelé

Fragment 33

Detail glazuurverlies

- loszittend vuil/stof
- craquelé
- glazuurverlies (plekjes variërend van 1x1 cm tot 3x4 cm, totaal ongeveer 10% van de tegel)
- loszittend glazuur (één plekje zit deels vast, andere plekje bestaat uit twee losse glazuurfragmenten)

Fragment 34

detail oppervlakte met glazuurlacune door maakproces

- loszittend vuil/stof
- craquelé

ADVIES

Op basis van het verrichtte onderzoek dat heeft plaatsgevonden op 15 maart 2010 zijn wij tot het volgende advies gekomen voor het behoud en herplaatsing van De Kandelaar. Het advies zal hieronder stapsgewijs uiteengezet worden.

Stap 1.

Om te voorkomen dat losse delen zoekraken moeten deze gelabeld en gefotografeerd in een aparte plastic zakjes verzameld worden. Dit heeft deels al plaatsgevonden bij het inventariserende vooronderzoek.

Stap 2.

Het ergste loszittende vuil moet verwijderd worden van het kunstwerk. Dit kan gedaan worden met behulp van zachte borstels. Delaminerende delen die voor verdere behandeling geconsolideerd dienen te worden moeten nauwkeurig schoongemaakt worden.

Stap 3.

Delaminerende delen die nog deels aan het object vastzitten moeten geconsolideerd worden om te voorkomen dat ze tijdens de behandeling verder losraken.

Stap 4.

De bakstenen moeten van de achterkant van het tableau verwijderd worden. Om te voorkomen dat tijdens de werkzaamheden de tegels beschadigd worden moeten deze beschermd worden. Dit kan gedaan worden met behulp van makkelijk verwijderbare tape die over de tegels aangebracht kan worden om te voorkomen dat het verband verloren raakt tussen de tegels. Ook kan het voorkomen dat door trillingen het glazuur los trilt.

Stap 5.

Het verwijderen van de bakstenen achtergrond waarin de Kandelaar zich bevindt kan het best uitgevoerd worden door een gespecialiseerd bedrijf. Er moet er voor gezorgd worden dat er een vlakke achterzijde overblijft.

Stap 6.

Nadat de bakstenen ondergrond is verwijderd, moet er een beschermende constructie om het kunstwerk gemaakt worden. Deze constructie zal ervoor zorgen dat het kunstwerk eenvoudiger te

vervoeren en verplaatsen is. Tevens zorgt het voor bescherming tijdens de conservering en restauratie werkzaamheden.

Stap 7.

Na verwijdering van de bakstenen moet het tableau secuur schoongemaakt worden. Hierbij moet rekening worden gehouden met de fragiele staat van het object. Tevens moeten alle losse delen gereinigd worden. Hiervoor moeten enkel geschikte schoonmaakmiddelen gebruikt worden.

Stap 8.

Na het schoonmaakproces zal er gekozen moeten worden voor een specifiek restauratieplan. Men kan kiezen voor een conserverende behandeling waarbij slechts de losse delen weer bevestigd worden. Een vergaande restauratie is een andere mogelijkheid, dit zal inhouden dat de restauratie onzichtbaar zal zijn. Wij adviseren een restauratie waarbij er sprake is van een relatief conservatieve behandeling. Dit houdt in dat de restauratie van een afstand nauwelijks te zien zal zijn. Dichterbij zal echter duidelijk zijn welke onderdelen van het kunstwerk origineel zijn en welke delen gerestaureerd zijn.

Losgeraakte en loszittende delen zullen terugg geplaatst en gelijmd worden. Ontbrekende delen zullen aangevuld worden met een geschikt materiaal. Alle aangevulde delen zullen geretoucheerd worden in een gelijkende kleurtoon.

Stap 9:

Na de behandeling zal het kunstwerk op een nieuwe achtergrond geplaatst moeten worden. Wij adviseren om daarvoor een licht doch sterk materiaal te gebruiken zoals Hexlite.

Stap 10.

Wij adviseren om De Kandelaar op een vaste plek in een gecontroleerd klimaat te plaatsen. Na de restauratie zal De Kandelaar op een geschikte locatie bewaard of tentoongesteld moeten worden. Het materiaal dat gebruikt is voor de restauratie is niet geschikt voor een buitenklimaat, het kunstwerk moet mede daarom binnenshuis geplaatst worden. Door de vele beschadigingen is het raadzaam om het vervoer van het plastic tot een minimum te beperken.